

ЗАВГОРОДНІЙ В. А.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права

ПШЕНИЧНА Г. Є.,
студент
Навчально-наукового інституту права
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.716

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК БАТЬКІВ УТРИМУВАТИ ДІТЕЙ ДО ЇХ ПОВНОЛІТТЯ: СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена висвітленню стану наукових досліджень конституційного обов'язку батьків утримувати дітей до їх повноліття. В роботі розкриваються зміст та сутність основних наукових праць, що стали результатом ґрунтовних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, на основі яких визначаються шляхи подальших наукових пошуків.

Ключові слова: конституційний обов'язок, батьки, дитина, повноліття, утримання.

Стаття посвящена освещению состояния научных исследований конституционного долга родителей содержать детей до их совершеннолетия. В работе раскрываются содержание и сущность основных научных трудов, которые стали результатом основательных исследований отечественных и зарубежных ученых, на основе которых определяются пути дальнейших научных поисков.

Ключевые слова: конституционный долг, родители, ребенок, совершеннолетие, содержание.

The article is sanctified to illumination of the state of scientific researches of constitutional duty of parents to retain children to their full age. In the work are investigated maintenance and essence of basic scientific works, that became the result of sound researches of home and foreign scientists, on the basis of that the ways of further scientific searches are determined.

Key words: constitutional duty, parents, child, full age, support.

Вступ. Захист дітей слід розглядати як особливий самостійний інститут у системі правового захисту прав людини, а права і свободи дітей – як самостійний специфічний об'єкт правового захисту з боку держави. Основним правом дитини, що закріплене як в національному законодавстві України, так і на міжнародному рівні, є право на утримання. Конвенція про права дитини 1989 року визначає право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини [1]. В контексті цього положення у межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини, на батьків або інших осіб, які виховують дитину, покладається обов'язок надати таке утримання.

Законодавче забезпечення даного конституційного обов'язку батьків в Україні має свої особливості, що зумовлено національними традиціями розвитку конституційно-правової теорії та практики. Відсутність єдиних підходів щодо розуміння цього обов'язку та належного механізму його забезпечення обумовлює активне його дослідження в науковій площині. Однак проведені дослідження є різноплановими та несистемними, що потребує їх аналізу та узагальнення з метою розуміння рівня вирішення проблем, які виникають щодо забезпечення конституційного обов'язку батьків утримувати дітей до їх повноліття.

Дослідженням конституційних обов'язків займалося чимало вітчизняних та зарубіжних вчених з точки зору теорії права, серед них: О.О. Балко, С.В. Бобровник, Є.О. Гіда, В.В. Копейчиков, І.М. Погрібний, Д.В. Слинко та інші. А також вчені-конституціоналісти, а саме: О.В. Білоскурська, О.В. Петришин, В.Ф. Погорілко, Д.М. Притика, П.М. Рабінович, М.Д. Савенко, О.Ф. Фрицький. Однак слід зазначити, що дослідження обов'язку батьків утримувати своїх неповнолітніх дітей проводилися в межах загального розгляду основних обов'язків людини і громадянина в Україні. Щодо вчених, які працюють в галузі цивільного права, а саме І.П. Івашова, Л.В. Красицька, Б.К. Левківський, К.П. Проскурня, то їх увага переважно приділяється теоретичному обґрунтуванню аліментних зобов'язань батьків щодо дітей.

Разом з цим російські вчені О.В. Ієвіня, С.Б. Кордуба, Л.В. Красницька, К.В. Лапіна, Т.А. Шумилова та інші досліджували деякі елементи змісту конституційного обов'язку батьків утримувати своїх неповнолітніх дітей.

Таким чином, з'ясування сучасного стану наукових досліджень конституційного обов'язку батьків утримувати дітей до їх повноліття вимагає більш ґрунтового дослідження праць вітчизняних та зарубіжних вчених, що й обумовлює актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз стану наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, предметом дослідження яких є конституційний обов'язок батьків утримувати своїх неповнолітніх дітей та визначення шляхів подальших наукових розробок.

Результати дослідження. Утримання дитини, ґрунтуючись на принципах захисту прав та законних інтересів, характеризується моральним, соціальним та юридичним обов'язком батьків, оскільки дитина, в силу своїх фізіологічних особливостей, залежна від батьків і потребує сумлінного виконання покладених на них зобов'язань, що, в свою чергу, є підґрунтям до виконання вже повнолітніми дітьми взаємного обов'язку, тобто утримання та піклування про своїх непрацездатних батьків.

Як зазначають І.М. Погрібний та Д.В. Слинько, якщо норма права містить обов'язок, то простого утримання суб'єкта від здійснення визначених дій вже недостатньо. Більш того, у деяких випадках таке утримання від дій може кваліфікуватися як протиправна поведінка. Особливою рисою виконання норм права є активна поведінка суб'єктів: вони здійснюють дії, що передбачені юридичними нормами, тобто виконують покладені на них активні обов'язки. Наприклад, обов'язок батьків утримувати неповнолітніх дітей і забезпечити їм певний рівень освіти [2, с. 196].

У свою чергу, В.В. Копейчиков зазначає, що особливою рисою виконання норм права є активна поведінка суб'єктів: вони чинять дії відповідно до юридичних норм, тобто виконують покладені на них активні обов'язки. Наприклад, норма права може зобов'язувати батьків утримувати неповнолітніх дітей і забезпечувати їм певний рівень освіти [3, с. 177-178].

Щодо загального розуміння конституційних обов'язків, то, на думку В.Ф. Погорілко та О.Ф. Фрицького, вони є відносно самостійним інститутом, що об'єднує певну групу конституційно-правових норм, які позначені певною єдністю і виділені в особливий комплекс у системі конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні. Науковці відносять обов'язок батьків утримувати своїх дітей до групи обов'язків, що визначаються як додаткові, тобто такі, які стосуються як людини, так і громадянина України [4, с. 169-170]. Разом з цим О.В. Білоскурська стверджує, що такий конституційний обов'язок, як обов'язок батьків утримувати дітей до досягнення ними повноліття закріплений, насамперед, з метою захисту інтересів кожної людини [5, с. 44].

Дещо іншою є позиція російських вчених. Так, С.Б. Кордуба на підставі комплексного дослідження доводить, що в системі конституційних обов'язків людини і громадянина обов'язок батьків піклуватися про дітей виступає одним із основних обов'язків у силу ряду чинників:

1) сумлінне виконання конституційних обов'язків, розуміння їх значення, необхідності й важливості для суспільства, держави, в тому числі дотримання Конституції Росії і законів (ч. 1 ст. 15), повага до прав і свобод інших осіб (ч. 3 ст. 17) – результат не тільки самоосвіти або виховання, одержуваного в загальноосвітньому закладі, але по більшій частині – підсумок реалізації конституційних обов'язків батьків піклуватися про дітей, піклування в широкому сенсі цього слова. Представляється, що реалізація батьками конституційного обов'язку піклуватися про дітей – це своєрідна підготовка дитини до виконання їм у дорослому стані інших конституційних обов'язків;

2) у цього конституційного обов'язку, на відміну від інших, є конкретний адресат (адресати) – батько (батьки);

3) сумлінне виконання батьками обов'язку піклуватися про дітей дозволяє отримати конкретний результат – людини, здатної жити в суспільстві і бути його повноправним членом; поважачого встановлені державою правила як необхідні, порядок, заснований на праві; усвідомлено користується своїми правами і свободами;

4) виконання даного обов'язку сприяє передачі цінностей, що домінують у суспільстві, від одного покоління до іншого [6, с. 8-9].

Вчений О.О. Балко розглядає батьківські обов'язки через поняття батьківської влади, що стосується обох батьків, і покладає на них обов'язок щодо виховання та утримання дітей. Вчений зазначає, що в Україні поряд з поняттям «батьківські права» зустрічається також поняття «батьківське виховання», хоча їх зміст збігається. На його думку, обоє батьків володіють рівними правами та обов'язками щодо дитини, незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі між собою [7, с. 26].

На основі аналізу батьківських правовідносин К.В. Лапіна обґрунтовує висновок про необхідність закріплення на законодавчому рівні поняття «батьківські права і обов'язки», під яким пропонується розуміти сукупність прав і обов'язків майнового (права і обов'язки по матеріальному змістом) і немайнового характеру (право на виховання і освіта дітей; право на захист прав та інтересів дітей; право на захист батьківських прав, а також право батьків дати дитині ім'я, по батькові, прізвище, право змінити прізвище, ім'я дитини до досягнення їм віку чотирнадцяти років), яка належить батькам в силу походження від них дітей, посвідченого в установленому законом порядку» [8, с. 8-9].

Слід погодитися із думкою С.Б. Кордуби щодо визначення змісту конституційного обов'язку батьків піклуватися про дітей, який є досить широким, об'ємним і включає в себе наступні приватні обов'язки батьків, що утворюють певну систему: 1) обов'язок по вихованню дітей; 2) обов'язок по утриманню дітей і створення умов для їх гідного життя, в тому числі в побутовому плані; 3) обов'язок забезпечити отримання дітьми освіти; 4) обов'язок дбати про фізичне і психічне здоров'я дітей; 5) обов'язок охороняти і захищати життя, гідність, свободу, особисту недоторканність дітей, забезпечувати їх безпеку; 6) обов'язок забезпечити фізичний розвиток дитини або сприяти такому розвитку; 7) обов'язок захищати права та інтереси дітей, у тому числі майнові; 8) обов'язок нести цивільно-правову відповідальність за шкоду, завдану дитиною [6, с. 9].

Аналіз поняття і змісту батьківських обов'язків дозволяє виокремити їх специфічні риси, до яких, на думку російського вченого Т.А. Шумилової, відносяться наступні: 1) батьківські обов'язки – основні обов'язки людини, так як закріплені у Конституції РФ, характеризуються еwentуальністю та адресовані конкретно-певної категорії осіб; 2) батьківські обов'язки є і правами батьків, що передбачає використання терміна «право-обов'язки батьків»; 3) батьківські обов'язки спираються не тільки на правові норми, а й норми моралі, тобто вони поєднують у собі якості юридичного веління з якостями морально-ідеологічного імперативу.

На думку Т.А. Шумилової, одним з найважливіших елементів даного обов'язку є суб'єкти його реалізації, які можна класифікувати на види. По-перше, сукупність фактичного материнства і батьківства дозволяє виділити натуральних батьків. По-друге, можливість усиновлення та удочеріння свідчить про наявність прийомних батьків. По-третє, особи, які виступили в якості донорів дітородного матеріалу та інкубаторів, які можуть бути охарактеризовані як генетичні батьки. І, нарешті, особи виховали дітей, які є їх кровними дітьми або народжених завдяки методів штучної репродукції, можна визначити як соціальних батьків. Причому необхідно пам'ятати, що той чи інший вид батьківства персоналізований, тобто застосуємо щодо конкретної дитини і не поширюється автоматично на всіх дітей, з якими особи мають батьківську зв'язок [9, с. 8].

Досліджуючи суб'єкти реалізації даного обов'язку, О.В. Іевіня відповідно зазначає, що беззаперечним є твердження, що неповнолітніми батьками є батьки у віці від 14 до 18 років [10]. Водночас надання бабою, дідом дитини з боку того з батьків, хто є неповнолітнім, допомоги у здійсненні ним батьківських прав та виконанні батьківських обов'язків, повинно відбуватися як шляхом вчинення дій фактичного характеру, так і вчиненням дій юридичного характеру, а для цього слід передбачити в СК України інститут помічництва з визначенням обсягу прав та обов'язків помічника. Саме такий помічник буде надавати допомогу в здійсненні прав та виконанні батьківських обов'язків неповнолітніми батьками, а орган опіки і піклування зобов'язаний призначати бабу, діда дитини з боку того з батьків, хто є неповнолітнім, помічником для них, оскільки належне здійснення батьківських прав неповнолітніми батьками дитини обумовлено складнощами об'єктивного характеру [11].

Законодавець в частині 2 статті 51 Конституції України встановлює способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину, один із яких визначається за домовленістю між ними. Наприклад, той із батьків, хто проживає окремо від дитини, може брати участь в її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі. За рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі [12, с. 20].

Доцільним, на наш погляд, є дослідження поглядів фахівців-науковців, які розглядають даний обов'язок батьків з позиції цивільного права.

Так, Б.К. Левківський розглядає дане положення на основі дослідження чинного законодавства України та правового механізму цих правовідносин, яке, на його думку, є неефективним. Вчений стверджує, що на практиці існує проблема щодо удосконалення існуючого порядку примусового стягнення утримання на дитину із зобов'язаної особи. Забезпечення своєчасного стягнення аліментів на дитину полягають у повсякденній його необхідності харчуватися на достатньому рівні, забезпечувати дитину одягом, кожного дня створювати всі належні умови для життя, виховання та розвитку дитини. Недосконалість процесуальних механізмів захисту прав дитини на утримання створює умови для зловживання зобов'язаними особами своїми суб'єктивними правами з метою завдання шкоди і дитині, і тому з батьків, хто виконує зобов'язання з її утримання одноособово [13, с. 56-57].

І.П. Івашова та К.П. Проскурня підтримуються тієї самої теорії та на основі власного дослідження підтверджують, що досить складно довести, що батько чи мати злісно ухиляються від сплати аліментів. Пояснюється це тим, що при демократизації суспільних відносин на громадян не покладається обов'язок працювати, тому деякі батьки посилаються на те, що вони не можуть знайти роботу і не виконують своїх обов'язків, а при відсутності в них майна навіть державні виконавці не здатні виконати рішення суду про примусове стягнення з них аліментів [14].

На нашу думку, дане питання потребує детального вивчення та дослідження, оскільки відсутність належного матеріального забезпечення є основною причиною невиконання батьківських обов'язків, а це, перш за все, не дозволяє своєчасно забезпечувати потреби дитини та сприяти її подальшому розвитку.

Також автори наголошують на можливості батьками узгодити питання надання аліментів на утримання дитини без втручання суду шляхом укладання договору про сплату аліментів, в якому встановлюється

розмір (визначається самими сторонами, проте він не може бути нижче за розмір аліментів, які неповнолітні діти могли б отримати при стягненні аліментів у судовому порядку) та строки виплати. Договір укладається у письмовій формі та нотаріально посвідчується, так що у разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором аліменти з нього можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Вчені акцентують увагу на деяких моментах, які можуть виникнути у разі порушення умов договору. У чинному Сімейному Кодексі України встановлено відповідальність за прострочення сплати аліментів, а саме при виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) за кожен день прострочення.

На думку Л.В. Красицької, неустойка – це спосіб захисту порушеного права дитини на утримання від батьків до досягнення дитиною повноліття, що по суті є санкцією у сімейному праві [15, с. 320-321].

Отже, як вже зазначалося, науковці-цивілісти розглядають конституційно-правовий обов'язок батьків утримувати своїх дітей до їх повноліття як наукове теоретичне обґрунтування аліментних зобов'язань між батьками та їх дітьми, створюючи при цьому один з ефективних елементів механізму захисту прав дитини.

Висновки. Проведений аналіз сучасної наукової літератури з теми дослідження та теоретичне осмислення наукових праць у різних галузях права дозволило переконатися у тому, що, незважаючи на достатню наукову увагу до даної тематики, комплексні дослідження конституційного обов'язку батьків утримувати своїх неповнолітніх дітей в Україні відсутні. Зважаючи на закріплення даного обов'язку нормами Основного закону, його подальше дослідження слід проводити з точки зору конституційної науки.

Враховуючи актуальність окресленої тематики, до першочергових завдань подальших наукових досліджень у цьому напрямку слід віднести питання щодо його поняття та змісту, місця серед інших обов'язків, правового забезпечення, визначення механізму реалізації такого обов'язку, а також питання відповідальності за ухилення його виконання.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 (ратифікована Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91) // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – С. 205.
2. Теорія держави і права: навч. посіб. / [О.М. Головка, І.М. Погрібний, О.В. Волошенко та ін.]; за заг. ред. І. М. Погрібного; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС. – 2010. – 277 с.
3. Загальна теорія держави і права / за заг. ред. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 320 с.
4. Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 536 с.
5. Білоскурська О.В. Конституційні обов'язки та законні інтереси: аспекти взаємозв'язку. / О.В. Білоскурська // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2012. – Випуск 618. Правознавство. – С. 43-46.
6. Кордуба С.Б. Конституционная обязанность родителей заботиться о детях в Российской Федерации: автореферат дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.02 / Кордуба Светлана Борисовна. – Саратов, 2011. – 25 с.
7. Балко О.О. Відносини між батьками та дітьми в країнах романо-германського типу правової системи: історико-правові аспекти // О.О. Балко / Юридична Україна. – 2010. – № 10. – С. 21-28.
8. Лапина К.В. Осуществление родительских прав и исполнение обязанностей лицами, осужденными к лишению свободы: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.03 / Лапина Ксения Васильевна. – Рязань, 2010. – 227 с.
9. Шумилова Т.А. Конституционно-правовое регулирование равенства родительских прав и обязанностей в Российской Федерации: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.03 / Шумилова Татьяна Александровна. – Саратов, 2003. – 11 с.
10. Іевніа О.В. Поняття неповнолітніх батьків у сімейному законодавстві України. – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VAUMVS/2011_1/ievny.htm
11. Красицька Л.В. Особливості здійснення батьківських прав неповнолітніми батьками. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pchdu/2011_1/045.pdf
12. Конституція України: Науково-практичний коментар. Петришин О.В., Погорілко В.Ф., Притика Д.М., Рабінович П.М., Савенко М.Д., Святоцький О.Д., Сібільова Н.В., Селівон М.Ф., Семенов В.С. – Київ: Видавничий Дім «Ін Юре». – 2003. – 70 с.
13. Левківський Б.К. Стягнення аліментів на дитину: сучасні проблеми та перспективи удосконалення нормативного регулювання / Б.К. Левківський // Цивільне право та цивільний процес: актуальні питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppip/2013_12/levkivsky.pdf
14. Івашова І.П. Аліментні зобов'язання на утримання дитини: проблеми та перспективи регулювання в Україні // І.П. Івашова, К.П. Проскурня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bulletin.uabs.edu.ua/store/jur/2012/8eec10ec624d316c971a12e7f7fd61d0.pdf>
15. Красицька Л.В. Стягнення неустойки як спосіб захисту прав дитини на утримання / Л.В. Красицька // Право та управління. – 2012. – № 1. – С. 317-331.

